

VARGA Attila

A román alkotmány módosításának főbb tételei

Az eltelt tíz év politikai tapasztalatai azt bizonyítják, hogy az 1991-ben elfogadott alkotmány sok tekintetben hiányos vagy éppen rosszul szabályoz, következésképpen hosszabb távon nem tartható fenn.

Mára a politikai elit szinte egyöntetűen elfogadta a módosítás szükségességét, ennek mértékében, tartalmában azonban már komoly nézetkülönbségek vannak.

Az alkotmányos alapelvek a jelenlegi politikai, társadalmi és nemzetközi viszonyok közepette szorulnak felülvizsgálatra. A felülvizsgálat elmaradása csak fokozná a jogbiztonság hiányából adódó nehézségeket, gyengítené a társadalom bizalmát az alapvető demokratikus intézményekben.

A következőkben a jelenlegi alkotmány szerkezetét követve tennék észrevételeket azokra a jogintézményekre vonatkozóan, melyek – megítélésük szerint – mindenképpen módosításra szorulnak.

1. A módosítás előfeltétele

Az alkotmány 148(1)-es szakasza a módosítás korlátaira, illetve – egyes rendelkezések esetében – a tilalmára vonatkozik. Nem képezheti a módosítás tárgyát az állam nemzeti, független, egységes és oszthatatlan jellege, a köztársasági kormányforma, a terület integritása, az igazságszolgáltatás függetlensége, a politikai pluralizmus és a hivatalos nyelv.

Kétségtelen, hogy minden államnak vannak olyan alapvető érdekei és értékei, melyek a politika alakulásától függetlenek, és ezeket alkotmányosan kívánják védeni. Azonban a 148(1)-es szakasz jogilag helytelen, politikailag pedig értelmezhetetlen. Mivel a fentiek egy része a politikai óhajok kategóriájába sorolható, az előírásnak tényleges jogi hatása nem lehet. A módosításra vonatkozó tilalom alkotmányjogi és jogelméleti szempontból egyaránt megkérdőjelezhető, mégpedig a következő érvrendszer szerint. A mindenkorai alkotmányozó hatalom, illetve alkotmányozó testület szuverén módon dönthet. Egyetlen jogszabály, így az alkotmány sem készülhet az „örökkévalóságnak”, és nem tekinthető örök érvényűnek. A társadalmi-politikai viszonyok, értékek, opciók idővel változhatnak. Egy adott történelmi időszak alkotmányozó hatalma ugyanakkor nem korlátozhatja egy jövőbeni alkotmányozó testület szuverenitását, döntési szabadságát. Ez rangsorolná a különböző időszakokban végzett alkotmányozások jogi erejét, ami jogilag sem fogadható el. Ebben az értelemben a neves francia alkotmányjogász, J. Laferrière a következőket írja: „jogi szempontból az az eljárás, mely elrendeli, hogy az alkotmány valamely része megváltozhatatlan, immuábilis, nem bír semmilyen értékkel. A valamely pillanatban gyakorolt alkotmányozó hatalom nem felsőbbrendű egy jövőbeni gyakorolt alkotmányozó hatalomhoz képest. ... Az ilyen rendelkezések egyszerű óhajok, politikai nyilatkozatok, melyeknek nincsen semmilyen jogi értékük és kötelező erejük a jövőbeni alkotmányozó számára.”

Következésképpen egy tényleges alkotmányreform érdekében a 148(1)-es szakaszt mindenképpen törölni kell.

2. Az állam önmeghatározása és néhány alapelv

Az államok önmeghatározásukban általában a legfontosabbnak ítélt jellemzőket rögzítik. Teszik ezt oly módon, hogy benne egyrészt a múlt kedvező tapasztalata, másrészt a jövő követelménye is megfogalmazódik.

Románia nemzetállami meghatározása azonban egyrészt anakronisztikus, másrészt nem a tényleges realitásokon alapszik, és nincs összhangban az Európai Unió joggyakorlatával. A mindenkorai román kormány és politikai vezetés ebből a politikai jelzős szerkezetből a nemzeti kisebbségek számára hátrányosan megkülönböztető törvénykezést és joggyakorlatot származtat.

Jogi szempontból ez ellentmond egy másik alapelv-rangú alkotmányos előírásnak, mely szerint Románia közös és oszthatatlan hazája valamennyi állampolgárának, fajra, nemzetiségre vagy etnikai eredetre való tekintet nélkül. A belső ellentmondás a nemzetállam, vagyis az etnikai állam tartalmi lényege és azon alkotmányos erejű nyilatkozatátás között feszül, amely szerint Románia közös hazája valamennyi állampolgárának. Tehát vagy az igaz, hogy Románia valamennyi állampolgára román etnikumú, és akkor nemzetállamról beszélhetünk, vagy az igaz, hogy Romániában élnek nem román etnikumú állampolgárok is, akkor viszont nem beszélhetünk nemzetállamról. Nemzetállamról és nemzetiségre való tekintet nélküli közös hazáról beszélni egyidejűleg: politikai és jogi képtelenség.

Ha elfogadjuk az állam legitimitásának forrásaként a szuverén állampolgárok szolidáris közösségét, akkor a jelenlegi szuverenitásfelfogás is idejé múlt, hiszen a hagyományos 19. századi szuverenitás korlátlan és oszthatatlan voltát tükrözi. Románia EU-csatlakozási szerződést írt alá, ezért alkotmányban kell megfogalmazni a korlátozott és a részleges szuverenitás koncepcióját, mely jobban megfelel Románia jelenlegi helyzetének és a román társadalom törekvéseinek.

A külföldön élő románokra vonatkozó előírások bővítése is szükséges, az e téren megnyilvánuló konkrét feladatokra vonatkozóan, annak érdekében, hogy elkerülhető legyen a nemzeti kérdés demagóg kiséjtése.

A jelenlegi belső és nemzetközi jogrend lehetővé és szükségessé teszi a jelenlegi hivatalos jellegének elismerése mellett a nemzeti kisebbségek anyanyelvhasználatának jogát valamennyi (helyi vagy központi alárendeltségű) közhatalom előtt, mely olyan közigazgatási egységben működik, ahol a lakosság részaránya legalább 20%.

Végül pedig egyértelműen és szövegszerűen rögzíteni kell, hogy az állam, az államszervezés strukturális és funkcionális rendező elve a hatalmi ágak (törvényhozás, végrehajtás, igazságszolgáltatás) szétválasztása.

3. Az alapvető állampolgári jogok katalógusáról

Az alapvető emberi, állampolgári jogok fejezetét a jelenlegi alkotmányban bővíteni és pontosítani kell. A hatályos rendelkezések legnagyobb fogyatékosága az, hogy elsődlegesen és szinte kizárólagosan a jogok ki nyilatkoztatását tartalmazza. A fejezet az alapvető emberi jogokra vonatkozó egyetemes jellegű nyilatkozatnak minősül, melynek politikai értéke, jelentősége kétségtelen, ugyanakkor azonban szükség van a jogok biztosítására, a hatékony garanciarendszer alkotmányos szintű szabályozására. Enélkül nem biztosított érvényesülésük.

Szükséges az emberi, állampolgári alapjogok katalógusának a nemzeti kisebbségek egyéni és kollektív jogaival való bővítésére. Szabályozni kell az anyanyelv használatát szóban és írásban a közigazgatási és igazságszolgáltatási hatóságok előtt, valamint az anyanyelvű oktatáshoz és kultúrához való, háborítatlan és korlátlan jogot. Ezek a jogok javarészt egyéni jogokként vagy közösségekben gyakorolt egyéni jogokként jelennek meg, azonban szükséges szabályozni a nemzeti kisebbségek tisztán kollektív, közösségi jogait is, mégpedig a különböző, elsősorban kulturális és oktatási autonómiaformák becikkelyezésével. Megítélésük szerint egy különálló alfejezetre volna szükség az alapvető állampolgári jogok fejezetén belül a nemzeti kisebbségek egyéni és kollektív jogairól.

Néhány további jog is pontosabb megfogalmazást igényel. Szükség van a büntetőjog egyik alapelveinek, az ártatlanság vélelmének alkotmányos rangra emelésére. Ez biztosíthatja – nyilván nem önmagában, hanem számos, az alkotmánynál alacsonyabb szintű jogszabály révén – a méltányos, igazságos és törvényes igazságszolgáltatást.

Alapvető emberi jogként kellene szabályozni a tulajdonjogot is, mely végső soron alapja lehet egy szabad és egészséges gazdasági fejlődésnek, de a méltóságteljes emberi létnek is.

4. Államszervezési kérdések

a. A törvényhozás

Az 1991-ben elfogadott alkotmány visszatér a két világháború közötti időszak politikai hagyományaihoz, a kétkamarás törvényhozáshoz. Ennek tízéves gyakorlata számos funkcionális hibát mutat, melyek javarészt a két ház azonos – a törvényhozási folyamatot lassúvá tevő – hatásköréből adódnak. Megítélésük szerint a kétkamarás rendszert olyan formában kellene módosítani, hogy a képviselőház váljon a tulajdonképpeni törvényalkotó testületté, a szenátus pedig – hagyományos felsőházként – csak bizonyos kérdésekkel foglalkozzon, mint a honvédelem, a nemzetbiztonság vagy a külügy. Törvényhozási feladatai csupán arra szorítkoznának, hogy első olvasatban megtárgyalja a képviselőház által elfogadott tervezeteket. Észrevételei megfogalmazás vagy újratárgyalás végett visszakerülnének a képviselőházba, a jelenlegi államelnöki észrevételekhez hasonlóan. Ez kiiktatná a bonyolult, időigényes egyeztetési eljárást.

A képviselőház munkája a tulajdonképpeni törvényhozásra korlátozódna, nem végezne kivizsgálásokat. A törvényhozás ilyen értelmű módosítása nagymértékben fokozná munkájának hatékonyságát.

b. A végrehajtó hatalom

A végrehajtó hatalomról megállapítható, hogy jelenleg egy rosszul lemasolt, francia típusú félelnöki rendszerrel van dolgunk, mely olyan kétféle végrehajtó hatalmat eredményezett, amelyben az államelnöktől sok mindent elvárnak, miközben kevés konkrét igazgatási, intézkedési jogköre van. Ugyanakkor a közvetlen megválasztásából adódó legitimitációja miatt sokszor a kormány is az ő intézkedéseit várja. Ez frusztrálja a kormányzati tevékenységet, viszont az alkotmány kompenzációs lehetőséget is biztosít számára: a rendeleti kormányzás lehetőségét.

Véleményem szerint le kellene mondani az elnöki rendszer bármely formájáról, helyette a parlamentáris rendszert kellene bevezetni. Ez azt jelentené, hogy az államfőt a parlament együttes ülésén kétharmados többséggel választanák meg, vagyis kvázi politikai konszenzussal. Kisebbségi hatásköre és az említett politikai konszenzus a napi politikai csatározások fölé emelné, s ez tekintélyt, tartást kölcsönözhetne a

tisztségnek. Politikai legitimitása így lényegesen nagyobb lenne, mint a „fele plusz egyes” aránnyal, közvetlen módon megválasztott államelnöknek.

Az államfői hatáskörök tehát lényegesen csökkennének. A parlamenttel való viszonyban megmaradna az egyszeri, halasztó jellegű vétőjog és a törvények kihirdetésének kötelezettsége. A kormányviszonylatában lényegesebb változás állna be, hiszen nem ő a végrehajtó hatalom feje, következésképpen nem vehet részt a kormány ülésein, azokat nem elnökölheti, honvédelmi, biztonságpolitikai funkciói lényegesen csökkennének. Megmaradna számára a haderők főparancsnoka tisztség, de nem lenne elnöke a Legfelsőbb Védelmi Tanácsnak. Vagyis nem szólna bele az operatív kérdésekbe, viszont nagyobb szerepet kapna a társadalom irányába szükséges közvetítésekben.

A végrehajtó hatalom igazi fejevé a miniszterelnök válna, aki nagyobb döntési mozgásteret kapna, hatáskörei bővülnének.

c. A törvényhozási eljárás

A különböző hatalmi ágakhoz tartozó intézményrendszerek szerkezetében, hatásköreiben, egymáshoz való viszonyában bekövetkezett változások természetesen módosítják a törvényhozási folyamatot. Ezekre külön nem térek ki, de van néhány további megfontolandó módosítás is.

c.a. Ha a képviselőház a tulajdonképpeni törvényhozó, akkor valamennyi törvénykezdeményezést neki kell megküldeni.

c.b. Bővíteni kellene a törvénykezdeményezésre jogosultak körét; ezt ki lehetne terjeszteni az állandó szakbizottságokra, illetve országos jelentőségű civil szervezetekre, ez utóbbiak esetében szigorúan megszabott feltételek és korlátok mellett. Hasonlóképpen törvénykezdeményezési jogot lehetne biztosítani a megyei önkormányzatoknak.

c.c. A törvényhozás delegálása tekintetében: csak az egyszerű kormányrendeletek kibocsátásának lehetőségét kellene megtartani. Ez indokolt lehet, amikor a parlament munkája szünetel, és a kormányzati feladatok gyorsan elfogadott, törvényerejű jogszabályokat igényelnek.

Törölni kellene a 114(4)-es cikkelyt, amely a sürgősségi kormányrendeleteket szabályozza. Ennek szövege nem egyértelmű, és az elmúlt évek tapasztalata szerint számos visszaélést tett lehetővé. Ha a törvényt nem fogadják el, olyan módosítás kellene, amely ténylegesen meghatározza a „rendkívüli helyzet” fogalmát, mégpedig a jogelmélet szabályai szerint: azoknak a helyzeteknek a felsorolásával, amelyekben lehetséges a törvényhozási jogkör kormányzati gyakorlása. Ez pedig az ostromállapot háborús helyzetben vagy a szükségállapot természeti vagy egyéb katasztrófák idején. Ezekon kívüli „rendkívüli állapot” a jogelmélet nem ismer. A jelenlegi gyakorlat valóságos törvényhozási káoszt teremtett, a jogalkalmazásban nagyfokú jogbizonytalanságot szült.

d. A választási rendszer

A törvényhozás működésében és hatáskörében történő esetleges változások kihatnak a választási rendszerre is. Az egyéni jelöltes rendszer alapján történő választás általánosság tétele valószínűleg még nem indokolt, mivel a politikai kultúra nem ért el olyan szintet, hogy reális választási lehetőséget biztosítson a választópolgárok számára. A vegyes (listás és egyéni) rendszert be lehetne vezetni oly módon, hogy a képviselőház tagjait a jelenlegi pártlistás rendszer alapján választanák meg, a szenátus tagjait pedig az ún. preferenciális listás rendszer alapján. Ez azt jelentené, hogy a pártok listát állítanak, de azon belül a sorrendet a választópolgárok állapítják meg a szavazás során.

A szenátus esetében alaposan elemezni kell, hogy hasznos-e a jogszereinti szenátorok intézményének a bevezetése. Az egyházi vezetők jelenléte a szenátusban a gyakorlatban minden bizonnyal ortodox szupremáciát jelentene, vagy olyasmit eredményezne, ami – egyfelől – megkérdőjelezné az állam és egyház szétválasztását, az állam világi jellegét és az egyház tényleges autonómiáját, másfelől magyar egyházvezetőink jelenléte a szenátusban teljesen formálissá, kirakatjellegűvé válna. Több mindent összevetve, nem tartom hasznosnak a szenátus összetételének ilyen irányú, radikális megváltoztatását.

Amennyiben a köztársasági kormányformán belül annak parlamentáris változata mellett döntenek, indokolt lenne a parlament által választott elnök mandátumának hosszabb időtartama. Így az elnökválasztás nem esne egybe a parlamenti választással. (Lényegében a magyarországi modellt javaslom, vagyis az elnököt a parlament választja öt évre, miközben a törvényhozás mandátumának időtartama négy év.)

5. A helyi közigazgatásra vonatkozó észrevételek

A helyi közigazgatásra vonatkozó, jelenlegi 119–122. cikkelyek meglehetősen szűkszavúak. Bővítésüknek a helyi autonómia kiszélesítése irányába kell mutatnia.

A119-es cikkely, mely a helyi közigazgatás alapelveként a helyi autonómia és a közszolgáltatások decentralizációjának elvét fogalmazza meg, egyrészt pontatlan, másrészt hiányos. Pontatlan, mivel, tévesen, decentralizált közszolgáltatást említ, miközben valójában a minisztériumi alárendeltségű helyi közigazgatásokról rendelkezik. A szakirodalom szerint helyi szinten egyfelől léteznek az önkormányzatok, a helyi autonómia (decentralizáció) elve alapján létrejött választott helyi hatóságok, másrészt működhetnek a területi szinten viszonylagos dönté-

si önállósággal rendelkező, miniszteri alárendeltségű, úgynevezett dekoncentrált szervek.

Ugyanakkor a felsorolás hiányos, hiszen az alacsonyabb szintű jogszabályok további elveket fogalmaztak meg, melyeket indokolt az alkotmányos előírások szintjén is megjeleníteni. A helyi közigazgatás alapelvei a következők lehetnének: a helyi autonómia, a közszolgáltatások dekoncentrációja, a helyi önkormányzatok választottsága, a törvényesség, a szubszidiaritás, valamint a helyi közösségek népszavazás útján történő véleménynyilvánításának az elve. Tekintettel arra, hogy társadalom- és államszervezési szempontból a helyi közigazgatás, a helyi önkormányzatok léte és működése alapvető, az önkormányzati jogok (a hatás- és feladatkörök) katalógusát is az alkotmány szintjén kellene szabályozni. Az alapvető önkormányzati jogok a következők: önkormányzati tulajdonhoz (saját bevételekhez, helyi adók kivételéhez) való jog, a helyi jogszabályalkotás autonómiája, a statútumalkotási jog, felterjesztési és javaslattevési jog, társulási és együttműködési jog, a helyi közösség önazonosságát kifejező jelképekhez való jog.

Az önkormányzati és közigazgatási feladatok ellátásának alkotmányos feltételei: az önkormányzat rendelkezzen

- vagyonnal, mely a tulajdonából és a helyi önkormányzatot megillető vagyoni jogokból áll,
- saját bevételekkel,
- átengedett központi adókkal, átvett bevételekkel,
- központi normatív költségvetési hozzájárulással,
- központi támogatásokkal.

Az önkormányzatok felterjesztési (petíciós) joga biztosítja számukra, hogy különböző állami szervekhez fordulhassanak, és tőlük tájékoztatást, információkat kérjenek mindazokban a kérdésekben, melyek tevékenységükhöz szükségesek. Hasonlóképpen, az önkormányzatoknak kellene rendelkezniük azzal a joggal, hogy a helyi autonómia alkotmányos elvének megsértése esetén, akár előzetes, akár utólagos normakontroll keretében közvetlenül az alkotmánybírószághoz fordulhassanak. A javaslattevési jog keretében a megyei tanácsoknak indokolt biztosítani a törvénykezdeményezési jogot a helyi közigazgatást érintő, normatív szabályozási tárgyokban.

Az önkormányzati hatáskörök vonatkozásában szükséges, hogy a dekoncentrált, minisztériumi alárendeltségű helyi szervek feladat- és hatásköre fokozatosan csökkenjen, illetve ezek egy része az önkormányzatoknál jelenjen meg. A hatáskör-telepítésre azonban csak a megfelelő pénzügyi-anyagi források biztosításával kerül sor.

A széles körű, alkotmányosan garantált önkormányzatiság körülményei között indokolt a *prefektus* intézményének megszüntetése. A helyi közigazgatási tevékenység törvényességének ellenőrzését a közigazgatási bíróságokra kellene bízni, melyek kizárólag megkeresés alapján gyakorolnák azt. Igencsak valószínű, hogy ezt nem fogadják el; ez esetben azonban szükséges lenne a 122(4)-es cikkely törlése, mely szerint a prefektus által a közigazgatási bíróság előtt megtámadott megyei, helyi határozatok vagy polgármesteri döntések hatálya azonnal felfüggesztődik. Ez túllépi a törvényesség ellenőrzés fogalmát, és prejudikál: egy állapopot előlegez meg, melynek kimondására egyébként csak az igazságszolgáltatás hivatott.

Az alkotmány olyan jogkövetkezményt biztosít a prefektus intézkedésének, hogy az egyenértékű egy előzetes „ítélettel”, ami elméletileg és gyakorlatilag is kedvezhet a joggal, a hatáskörrel való visszaélésnek.

Ha a 122(4)-es bekezdés törlését sem fogadják el, legalább a felfüggesztésre vonatkozó előírást kellene kiiktatni a szövegből, avagy módosítani, hogy a felfüggesztés nem jog szerint, automatikusan, hanem a közigazgatási bíróság külön döntése alapján történjen.

6. Néhány közintézményre vonatkozó javaslat

Az *alkotmánybírószágra* vonatkozó fejezetben az alkotmánybírószág szerepének növelését kell elérni. Az alkotmánybírószág azon döntéseit, melyeket a ki nem hirdetett törvények esetében, vagyis az előzetes alkotmányossági ellenőrzés keretében hoz, a törvényhozásnak nem volna szabad felülbírálnia, mivel ebben az esetben a politikai érdekek érvényesülnének.

A *Nép Ügyvédje* jogintézményére vonatkozóan az 55-ös szakaszt, mely a ki nevezésről szól, úgy kellene módosítani, hogy a kinevezésre a két ház együttes ülésén kerüljön sor. Annál inkább, mert az 57-es szakasz előírja, hogy a nép ügyvédje évi jelentését a parlament két háza előtt mutatja be. Fontosnak tartom az intézmény kifejezés használatát, mivel egy korábbi, az RMDSZ által benyújtott törvénytervezetben, mely a Nép Ügyvédje intézményének megszervezéséről és működéséről szólt (és amelyet a parlament nem fogadott el), azt javasoltuk, hogy ne egyszemélyes intézmény legyen, hanem a fő ombudsman mellett létezzenek ún. szakosodott ombudsmanek, így például kisebbségvédelmi ombudsman is. Ezt egy külön cikkelyben az alkotmányban is meg kellene jeleníteni.

Végezetül jelezni szeretném, hogy a fenti, vázlatos elemzés csak az általam legfontosabbnak ítélt kérdésekre vonatkozik. A módosítások konkrét tartalmán túl, melyet majd ezután fog egy – a parlament által kijelölt szövegező – bizottság megfogalmazni, az alapvető kérdés az, hogy megérti-e a jelenlegi politikai elit: nem felszínes, felületes módosításokra, hanem valódi alkotmányreformra van szükség.

VARGA ATTILA 1963-ban született Szatmárnémetiben. Jogász, parlamenti képviselő, az Emberjogi, Kisebbségügyi és Vallásügyi Bizottság tagja, az Alkotmánymódosító Bizottság titkára. Esszéi és tanulmányai jelentek meg *A Hétköz*-ben, *a Korunk*-ban és a *Fundamentumban*.

Ana LUDUŞAN

A jövő világfaluja

Gondolatok a krumplitermesztésről és az informatikáról

Az illyefalvi nyári egyetem, amelyet a Pro Europa Liga szervezett 2002 júliusában, a legsürgősebb politikai kérdéseket tűzte napirendre. Közülük szó esett a klasszikus gazdasági rendszer válságáról a globális trendek hatására. A klasszikus értelemben vett gazdaságra, mely Románia esetében a helyi, regionális vagy országos erőforrásokra alapoz, és a célja az, hogy kiszolgálja a helyi, regionális vagy országos piacokat, annak a piacnak a globalizációs folyamatai gyakorolnak nyomást, amelynek keretében a termékek, a tőke és az emberek minden korlátozás nélkül utaznak a földgolyó egyik feléről a másikra. Lásd az olyan banális termékek univerzalizálódását, mint a Coca-Cola, a kozmetikumok, mosószeresek vagy egyes ruházati cikkek, de az információ és kommunikációs berendezések is idesorolhatók.

A jelenlegi gazdasági szereplők, ahogy Kolombán Gábor, az illyefalvi egyetem egyik előadója látja, nem a helyi, regionális vagy országos érdekű cégek, hanem a nagy nemzetközi vállalatok. Ezek azok az agazdasági szereplők, amelyek a globális gazdaság trendjeit diktálják. Akis- és közepes vállalatok e nagy multinacionális cégek részegységeiként jönnek létre, mint 1. a szakértői tudás beszállítói vagy 2. szakosított szolgáltatók. Viszont nem tudnak gazdaságpolitikát meghatározó tényezőkké válni, csak jelentéktelen és kolaterális nyomást gyakorolhatnak, mely csupán vészjelző lehet a mamutvállalatok gazdaságpolitikájára felé. Az említett szerző szerint a kis- és közepes vállalatok nem jelentenek egyetemes panacézt valamely nemzetállam gazdasági emancipációjának szolgálatában. Szerepük csupán a munkaerőpiac szabályozásában, a társadalmi válságok enyhítésében van; egy olyan szektort alkotnak, amely jövedelmet jelent a társadalmi aktorok jelentős részének, a nagy gazdasági válságok idején pedig nagyon gyorsan és a legkisebb társadalmi költségekkel újrastrukturálódik. De másodrendű gazdasági szereplők maradnak, melyeknek igazodniuk kell a nagy nemzetközi vállalatokhoz. Ez nem tragédia. Egy helyi kisvállalatnak egy olyan találmánnyal, mint a vaseke volt a faekék korában, minden esélye megvan, hogy nagy világgéggé váljon. Ez nem vicc. Azok a társadalmi aktorok – legyenek akár személyek, akár intézmények –, amelyek sikerült kihasználniuk valamely társadalmi igényt, történelmi eseményeket váltottak ki. Ez informatikai és távközlési fejlődésnek húsz évre sem volt szüksége ahhoz, hogy a földgolyót egy nagy faluvá alakítsa át. A jövő világfaluja a gazdaságpolitikát, a biztonságpolitikát és a társadalmi hatásfokot az eddig ismertől teljesen eltérő módon fogja alakítani. Ezért a jövő politikusainak rendkívül kompetens és jó alkalmazkodóképességgel rendelkező személyeknek kell lenniük. A politikát a tudomány és technológia alakítja majd, s kevésbé az ideológiai tanok. A világfaluban a nemzetállamok szegénysége és bármilyen természetű konfliktusa globális problémát jelent, nem nemzetit, mivel az a világtrendet destabilizálja. A szubkultúrák egyénekhez kötődnek majd, s nem az államokhoz. A politikai igazgatás többszintűvé válik. Helyi és regionális szinten a gazdaság- és szociálpolitika lesz a feladata, melynek során tekintetbe veszi a helyi erőforrásokat és a globális kényszereket. A település és a régió áttekinthető közigazgatási egységet alkot, melyben az ellenőrzés és az erőforrásokkal való gazdálkodás hatékonyan végezhető. A nemzetállam átveszi a belpolitikát, a stratégiai jelentőségű gazdasági szektorokat és a külképviseletet. A védelmi és biztonságpolitika, valamint a gazdasági érdekek globális szintű tárgyalásokon való képviselete az államszövetségek vagy kontinentális államok hatáskörébe kerül, ők az egyedüli politikai aktorok, akik helytállóan a jövő versenyében. A munkamegosztás a szabad piac és ama ellenőrzött piac kombinációja nyomán alakul ki, amelyet a fejlődési folyamatok kontrollálnak az egyes települések, régiók, nemzetállamok vagy multinacionális államok világméretű együttműködéshez való alkalmazkodóképességének függvényében.

Ha a nukleáris fegyverek gyártása nem a kis államok gondja lesz, melyek jól megélhetnek bankpolitikájukból – mint például Svájc – vagy ökológiai mezőgazdaságukból, akkor Romániának, e kis államnak a jövőbeli kilátásai természetesen azon politikák felé fordulnak, amelyek biztosítják számára a jólétet. Egy szociális kezdeményezés vagy gazdasági vállalkozás presztízsét társadalmi hatékonysága mutatja: hány embert tart el, és mennyi szociális biztonságot termel. A nagy teljesítmények, bármilyenek legyenek azok, világszinten alakulnak ki. Ezért a klasszikus gazdaság válságát – a fennebb említett előadó kifejezésével – a „lokális rend” teremtőjeként is szemléljük. A globális gazdaság kényszerei helyi, regionális és országos szintű lehetőségekként aknázhatók ki. Egy Sydney, Bukarest vagy Sepsiszentgyörgy központjában levő üzletben ugyanazok a cigarettamárkák, mosószeresek, ruházati cikkek, italok, konzervek vannak. Nagy többségük viszonylag olcsó és rossz minőségű, sorozatban gyártott termék. Minden fejlett országban megfigyelhető az az egyre nyilvánvalóbb tendencia, hogy minőségibb és az élelmiszerek esetén organikus (bio-) termékeket gyártsanak. Csakhogy egy ilyen természetbarát termék hagyományos, alacsony termelési költségű, tehát drágább technológiákkal kivitelezhe-

tő, melyekkel távolibb piacok nehezen célozhatók meg. Ha viszont ez a termék hűsége, közelben levő fogyasztóknak szól, tehát nincsenek nagy szállítási és közvetítési költségei, akkor az ára vonzó lehet mind a termelője, mind fogyasztója számára. Több ilyen termelő is alkalmazhat munkaerőt, és versenyez a szabad piacon. A monopóliumok képződésének feltételei megszűnnek, ha a versenyzők száma kellően magas, és nincs lehetőség megegyezésre köztük.

Az egészséges és jó minőségű élelmiszerek iránti igény világszinten egyre erősebb. Az az ország, régió, település, mely ki tudja aknázni ezt az igényt, megnyeri a piacot magának. Hogyan lehetséges ez? Képzünk el egy kézenfekvő példát: a krumplitermesztők alkalmazkodóképességét az új társadalmi igényhez. Ez azt jelenti, hogy visszatérnek a burgonyányos eljárásához, és a burgonya gyomirtókkal való kezelése helyett kapálni fognak. Mi sem egyszerűbb. A krumplitermesztő, ahelyett hogy gyomirtóra költse a pénzét, még egyszer megkapálja krumpliját. A gyomirtó szerek ipara átalakul mezőgazdasági gépeket gyártó iparrá. Ugyanazok az emberek gyártják a mezőgazdasági eszközöket, de nem szennyezik a környezetet vegyi anyagokkal. A krumplitermesztőnek meg lehetősége lesz beszerezni az eszközöket, és annyiszor kapál, ahányszor épp szüksége lesz rá. A biokrumplít kezdetben csak azoknak adják el, akik ki tudják fizetni a magasabb árat, illetve akiket egészségi állapotuk a termelőhöz közeli piacon a vásárlásra rákényszerít. Az üzlet fejlesztése arra készíti a termelőt, hogy biokrumplitermesztését piacának bővítésével növelje. Átviheti a technológiát más településekre vagy régiókba, vagy egyszerűen – újítás-ként – átveszi azt más krumplitermesztők is. Az eredmény ugyanaz lesz: a gyomirtóval kezelt krumpli kiszorítása a piacról. S ez jó eredmény.

De kik lesznek azok a termelők, akik hajlandók visszatérni a tradicionális eljárásokhoz, amikor a modernnek jóval kisebb fizikai erőfeszítést igényelnek? Az, hogy a kapálás több fizikai erőt igényel, mint a burgonya gyomirtóval való kezelése, csupán látszat. A kézi kapálás helyett sikeresen bevezethető a gépi kapálás, ha vannak erre a célra kialakított eszközök. Ebben az esetben a gépi kapálás olcsóbb lehet, mint a gyomirtó használata. A mezőgazdaság tradicionális eljárásaihoz elsősorban azok a termelők térhetnek vissza, akik nemrégiben hagytak fel a földművelés archaikus módszereivel, azok, akik szokva vannak a kevés nyereséghez, alkalmazkodtak a nehéz és rosszul fizetett munkához. Ebből a szempontból Románia készen áll az ökológiai elvű mezőgazdaságra. A gyomirtó- és műtrágyaipar könnyűszerrel átalakítható, mivel amúgy is a csőd szélén áll. Folytatva a világfolyamatok elemzését, megállapíthatjuk, hogy az élelmiszeripar egyre inkább a kis termelési kapacitású – kézművesjellegű – technológiákra áll át az egészséges és jó minőségű termékek érdekében. Ahogyan a nejlon-korszak is rövidnek bizonyult a gyapotéhoz és természetes anyagokéhoz képest, feltételezem, hogy hasonló dologra kerül sor az élelmiszeripar nagyipar esetében is. Az élelmiszeri világtrendek arra készítetnek, hogy bízzunk abban, a tejport csak úrutazás idején használják majd, a futószalagon készült kenyér helyébe pedig a kétszersült lép. Bárki, aki megismerkedhetett a fejlettebb országokkal, tapasztalhatta, hogy a nagy kenyérgyárak helyét kis pékségek vették át, melyek csak néhány kilogrammmal kenyeret gyártanak naponta, s azt még a kemence szájánál eladják. Még ezeket is felváltják azok a háztartási gépek, amelyekbe betesszük a lisztet, az élesztőt, a magokat s minden olyasmit, amit a kenyérben szeretnénk látni, majd elmegyünk sétálni, bevásárolni. Két óra múlva megkapjuk a kész kenyeret, úgy, ahogy azt kívántuk. Barnán, fehéren, tejjel vagy anélkül. Ezek a világtrendek valóban lokális és regionális rendet szabhatnak. A globalizáció nagyon sikeres kézműipart vagy tevékenységet generálhat a nemzetközi vállalatok nagyipara mellett, amely csak világszinten működhet. A védelmi ipar, az informatika és a kommunikáció, a szállítás és a tudományos fejlődés nem maradhat meg a nemzetállam kizárólagos gondjaként. Ezek kontinentális politikákként fogalmazódnak majd meg néhány erős állam vagy államszövetség körül, amelyek jelentős innovációs csomaggal rendelkeznek a tudomány terén.

A jövő világfaluját több kompetenciaszinten igazgatják. A biztonság kérdése világszintű lesz. A szeptember 11-i események vezettek bennünket erre a logikára. Elfogadjuk vagy sem, e logika olyan helyzetet kényszerít ránk, amely racionális megoldást igényel. Kíváncsi lenne a legkisebb költséggel járó megoldás megtalálását. A gazdaságpolitikát továbbra is világszinten döntik el a nagy nemzetközi cégek, melyeket államszövetségek vagy kontinentális államok képviselnek. A települések, régiók és nemzetállamok úgy fogalmazzák meg önmagukat a világszerte függésben, ahogy a család magát a helyi közösségek kebelében s általában a társadalomban. Tekintetbe kell venniük a külső kényszereket és meghatározottságokat, de közben megőrzik kohéziójukat, identitásukat és belső rendjüket. Jóval könnyebb e felelősségnek eleget tenni, mint amilyennek ma a települések, régiók és nemzetállamok ki vannak téve. Ezeknek ugyanis olyan felelősségszintet is vállalniuk kell, amelyekhez sem forrással, sem kompetenciával nem rendelkeznek. Sok nemzetállam számára a védelmi politika egyszerűen a gőg problémája, melyhez semmilyen valószínűséggel nem rendelkeznek.

A jövő politikai és gazdasági trendjei olyan sebességgel fogalmazódnak újjá, amelyre még csak nem is gondolhatunk, s olyan értelemben, amelyet az internettel kapcsolatban nem levő nemzedékek még csak elképzelni sem tudnak. De az új világfaluban én otthon érzem magam. Szabadnak, szegénységtől s mindazon gondoktól mentesnek, amelyeknek viselése másokra – arra alkalmasabbakra – hárul. Az egyén gondjai a kulturális és biológiai identitás körül fogalmazódnak újra.

Fordította: BAKK Miklós

ANA LUDUŞAN 1948-ban született Bányabükön, Kolozs megyében. Az Emberjogvédő Liga Kolozsvári fiókjának irányítója. *Micul Stalin* (A kis Szálin – regény), Kolozsvár, 1998.